

Gender and Sexuality in India: An Overview

Dr. Subhash B. Jadhao

(Associate Professor)

Purushottam Thote College of Social Work, Nagpur-440034.

Email: subashjadhao@gmail.com

Abstract:

The present research article is based on descriptive research method and the objective of this study is; to study the extent to which there is still a lack of awareness of gender and sexuality in India. It has been conducted to study the extent to which gender and sexuality is a psychosocial and health problem. For this, facts based on literature collected from secondary sources such as books, research reports, websites, journals and magazines have been used. There are still some shortcomings in terms of gender and sexuality in India. Gender and gender inequality is a social- psychological, health, economical and political problem. Gender issues are not just about talking about women's problems. Rather, understanding gender about understands the opportunities, challenges and the impact of change on genders, men and women. Sexuality and gender together can make a big difference in people's lives - between well-being and illness, and sometimes between life and death. Sexuality is a biological fact and a necessity for reproduction; yet there is great diversity in the experiences of sexuality, its sexual expression, and the meanings it gives to it in different cultures around the world. Sexuality is a psychosocial phenomenon. It is not treated equally on the basis of sex. Sexuality is a contributing factor to inequality, injustice, and poverty. Gender equality means equal access to participation, power, and influence.

Keywords: Gender, Sexuality, Steriotype, Inequality, Crimes against Women, and Constitutional safeguards.

भारतातील लिंगभाव आणि लैंगिकता: एक दृष्टिक्षेप

डॉ. सुभाष जाधव (सहयोगी प्राध्यापक)

पुरूषोत्तम थोटे समाजकार्य महाविद्यालय नागपुर.

ईमेल: subashjadhao@gmail.com

सारांश:

प्रस्तुत संशोधन लेखाच्या अध्ययनात वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीद्वारे मांडणी केली असून या लेखाचा उद्देश असा आहे की, भारतात लिंगभाव आणि लैंगिकतेच्या जागरूकतेच्या बाबतीत अजूनही कितपत कमतरता आहे. लिंगभाव आणि लैंगिकता ही एक मनोसामाजिक आणि आरोग्य समस्या कितपत आहे, याचा अभ्यास करण्यासाठी केल्या गेला आहे. यासाठी, प्रामुख्याने दुय्यम स्त्रोतांचा जसे की, पुस्तके, संशोधन अहवाल, वेबसाइट, जर्नल आणि मासिकांमधून गोळा केलेल्या साहित्यावर आधारित तथ्यांचा वापर केला आहे. भारतात लिंगभाव आणि लैंगिकतेच्या बाबतीत अजूनही काही कमतरता आहेत. लिंगभाव आणि लैंगिक असमानता ही एक सामाजिक, आरोग्य, आर्थिक, मानसिक आणि राजकीय समस्या आहे. लिंगभाव

समस्या म्हणजे केवळ महिलांच्या समस्यांबद्दल बोलणे, असे होत नाही. तर लिंगभाव समजून घेणे म्हणजे संधी, अडचणी आणि तृतीयपंथी, पुरुष आणि महिला दोघांवरही होणाऱ्या बदलाचा परिणाम समजून घेणे होय. लैंगिकता आणि लिंगभाव एकत्रितपणे लोकांच्या जीवनात - कल्याण आणि आजार यांच्यात आणि कधीकधी जीवन आणि मृत्यू यांच्यात - मोठा फरक घडवू शकतात. लैंगिकता हे एक जैविक सत्य आणि पुनरुत्पादनासाठीची गरज आहे; तरीही जगभरामध्ये लैंगिकतेचे अनुभव, लैंगिक दृष्ट्या व्यक्त होणे आणि त्या त्या संस्कृतीच्या अनुषंगाने त्याचे लावण्यात येणारे अर्थ यांमध्ये बरीच विविधता आढळते. लैंगिकता ही एक मनोसामाजिक घटना आहे. जी लिंगाच्या आधारावर लोकांना समान वागणूक दिली जात नाही. लैंगिकता ही असमानता, अन्याय आणि दारिद्र्य यासाठी कारणीभूत घटक ठरते. लिंगभाव समानता म्हणजे सहभाग, शक्ती आणि प्रभावाच्या वाटपात समान वाटा मिळणे होय.

बीजशब्द: लिंगभाव, लैंगिकता, चाकोरी, असमानता, महिलांविरुद्ध गुन्हे आणि सवैधानिक संरक्षण.

प्रस्तावना:

भारतात सुरुवातीच्या काळापासूनच लैंगिकता आणि त्याच्याशी संबंधित लिंगभाव, पुनरुत्पादन, विवाह इत्यादीं मुळे तयार होणारी नाती हा संशोधन आणि चर्चेचा विषय राहिला आहे. दोन संस्कृतींमधील लैंगिकतेसंबंधी असणाऱ्या वेगवेगळ्या धारणा आणि प्रथा आहेत. हा संस्कृतीमधील लैंगिकता, लैंगिक वर्तणुकीशी संबंधित सामाजिक आणि सांस्कृतिक संकल्पना तसेच लैंगिकतेतील विविधता आणि समलिंगी संबंध या सर्व बाबी वेगवेगळ्या संस्कृतींनी कशा प्रकारे स्वीकारल्या आहेत हे पाहणे गरजेचे आहे, ज्यामध्ये पाश्चिमात्य संस्कृतीचा देखील समावेश होतो.

लैंगिकतेच्या संशोधनावर स्त्रीवादी तत्त्व, समलिंगी संबंध ज्यामध्ये व्यक्तींचा लैंगिक कल तसेच लैंगिकता या विषयाचा अभ्यास करताना त्याला सत्ता आणि व्यक्तित्व या अंगांचीसुद्धा जोड दिली गेली. मानवी लैंगिकता आणि शारीरिक व सांस्कृतिक उत्क्रांती यांमध्ये काय परस्परसंबंध आहे, मानवी लैंगिकता ही इतर प्राणिमात्रांपेक्षा वेगळी आहे. मानवी शरीरामध्ये होणारे बदल लैंगिकतेच्या स्वरूपामध्ये मोठा परिणाम करतात. तसेच बदललेल्या लैंगिक सवयींदेखील शारीरिक बदलांवर परिणाम करतात. मुले जन्माला घालायची की नाही आणि कधी, हे ठरवणे; आणि समाधानकारक, सुरक्षित आणि आनंददायी लैंगिक जीवन जगणे. मानवी हक्कांच्या जबाबदार अंमलबजावणीसाठी सर्व व्यक्तींनी इतरांच्या हक्कांचा आदर करणे आवश्यक आहे. (WHO, २००४)

लैंगिकता हा सामाजिक संघटनेचा एक मध्यवर्ती घटक आहे, ज्यावर अन्न मिळविण्यासाठी केलेली धडपड, कौटुंबिक रचना, जाती आणि धार्मिक विश्वास इत्यादी सामाजिक घटकांचादेखील परिणाम होतो. पर्यावरण, जैविक आणि सामाजिक दबाव या सर्व घटकांमुळे मनुष्य त्याची लैंगिकता कशा प्रकारे जुळवून घेतो, इतर सस्तन प्राण्यांपेक्षा स्त्रीची लैंगिकता भिन्न ती वर्षातील बाराही महिने लैंगिक दृष्ट्या सक्रिय असते आणि बऱ्याच दीर्घकाळाच्या पुनरुत्पादनासाठी तिचे शरीर तयार असते. लैंगिकता ही फक्त पुनरुत्पादन यापुरती सीमित राहिली नाही, तर याचे सामाजिक परिणाम म्हणून विवाह संस्था, कुटुंब संस्था, आर्थिक जडणघडण, बाळांचे संगोपन या संकल्पना अस्तित्वात आल्या. मानवी समाजात लैंगिकता यांचे आणखी एक उदाहरण म्हणजे जोडीदाराची निवड करणे होय, जोडीदाराच्या निवडीसाठी संस्कृतीची फार महत्त्वपूर्ण भूमिका आहे; कारण प्रत्येक भारतीय संस्कृतीमध्ये सौंदर्याचे आणि सुदृढ आरोग्याचे मापदंड वेगवेगळे असून काळानुसार ते बदलत जातात.

अध्ययन पद्धती:

प्रस्तुत अध्ययनात वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीद्वारे मांडणी केली आहे, यासाठी प्रामुख्याने दुय्यम स्त्रोतांचा जसे की, पुस्तके, संशोधन अहवाल, वेबसाइट, जर्नल आणि मासिकांमधून गोळा केलेल्या साहित्यावर आधारित तथ्यांचा वापर केला आहे.

अध्ययनाची उद्दिष्टे:

या विषयाच्या अध्ययनाची प्रमुख उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत:

- 1) भारतात लिंगभाव आणि लैंगिकतेच्या जागरूकतेच्या बाबतीत अजूनही कितपत कमतरता आहे. आणि विविध पार्श्वभूमीतील लोकांमध्ये समज वाढवणे
- 2) लैंगिकता आणि लिंगभाव असमानतेचे कारणे, मनोसामाजिक परिणाम आणि त्यांच्याविरुद्धच्या गुन्हांचे विश्लेषण करणे
- 3) लिंगभाव असमानता दूर करण्यासाठी उपाय सुचवणे आणि समाजकार्य मध्यस्ती मांडणे

सामान्यतः लिंगभाव चाकोरी- रूढी:

लिंगभेद प्रामुख्याने समाजाच्या अपेक्षांमधून येतात. लिंगभाव स्टिरियोटाइप चाकोरी ही पूर्वकल्पित कल्पना आहेत ज्याद्वारे पुरुष आणि महिलांना त्यांच्या लिंगानुसार निर्धारित आणि मर्यादित वैशिष्ट्ये आणि भूमिका अनियंत्रितपणे नियुक्त केल्या जातात. लिंगभेद म्हणजे स्त्री-पुरुषांमधील आरोग्य, शिक्षण, सामाजिक आर्थिक आणि राजकीय असमानता आहे. महिला ज्या महिला आहेत तर पुरुष पुरुष आहेत. अशी लिंगभाव भावना आणि दृष्टिकोन भेदभाव करण्यास पोषक ठरत आहे, त्यापैकी काही चाकोरी दृष्टिकोन पुढील प्रमाणे आहेत.

महिला (Women)

परावलंबी
कमी महत्त्वाचे
घरकामकरणारे
भयभीत
काळजीवाहक
कमकुवत
भावनिक
निष्क्रिय
शांतता प्रिय
समर्थक

पुरुष (Men)

स्वतंत्र
अधिक महत्त्वाचे
रोजगार करणारे
शूर
साध्य करणारे
शक्तिशाली
तार्किक
सक्रिय
आक्रमक
नेते

लिंगभाव आणि लैंगिकता कारणे:

लैंगिकता आणि लिंगभाव भेद याला कारणीभूत घटक पुढील प्रमाणे आहेत.

- 1) लैंगिकता आणि लिंगभाव पुरुषप्रधान सामाजिक नियमांमुळे प्रभावित होते.
- 2) लैंगिकतेभोवतीच्या विचारसरणीचा वापर पुरुषांचे वर्चस्व आणि महिलांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी केला जातो.
- 3) लैंगिकता संबंध हा भेदभाव आणि गरिबीशी जोडली जाते.

- 4) लैंगिकता ही व्यक्तींना जीवन जगण्याची समस्या आहे.
- 5) सकारात्मक लैंगिकता सक्षमीकरण विकास आणि कल्याणात योगदान देऊ शकते.
- 6) युद्धाचे शस्त्र म्हणून लैंगिक हिंसा.
- 7) लैंगिक समान हक्क देणे आणि प्रस्थापित करणे - आपली भारतीय संस्कृती नाही.
- 8) अल्पसंख्याक आणि बहुसंख्याकांसाठी देखील लैंगिक हक्क एक समस्या आहे.
- 9) लैंगिक हक्क हिंसाचारापासून स्वातंत्र्यापलीकडे जातात.
- 10) लैंगिकता ही आरोग्याच्या समस्येपेक्षा जास्त व्यापक स्वरूपाची समस्या आहे.

संवैधानिक संरक्षण आणि कायदेशीर तरतुदी:

भारतीय संविधान सर्व महिलांना (अनुच्छेद १४) नुसार, समानतेची हमी देते. (अनुच्छेद १५(१)) नुसार, राज्याकडून कोणताही भेदभाव केला जात नाही. (अनुच्छेद १६) नुसार, सर्वांना संधीची समानता देते. (अनुच्छेद ३९(ड)) नुसार. समान कामासाठी समान वेतन देते. याशिवाय, (कलम १५(३)) नुसार, महिला आणि मुलांच्या बाजूने राज्याला विशेष तरतुदी करण्याची परवानगी देते. (कलम ५१(अ) (ई)) नुसार, महिलांच्या प्रतिष्ठेला अपमानास्पद प्रथांचा त्याग करते आणि कामाच्या ठिकाणी न्याय्य आणि मानवीय परिस्थिती आणि मातृत्व सवलतीसाठी (कलम ४२) नुसार राज्याला तरतुदी करण्याची परवानगी देते. शरीर कायदा अंतर्गत महिलांच्या हक्कांचे स्पष्टीकरण आणि तिहेरी तलाक पद्धतीची टीका केली आहे. भारत सरकारने २००१ हे वर्ष महिला सक्षमीकरण वर्ष म्हणून घोषित केले आहे. महिला सक्षमीकरणासाठी राष्ट्रीय धोरण २००१ मध्ये मंजूर करण्यात आले आहे. सामाजिक-आर्थिक कमी वर्गात (एसईसी) घरगुती हिंसाचाराच्या घटना जास्त आहेत. घरगुती हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण कायदा, २००५ २६ ऑक्टोबर २००६ रोजी अंमलात आला. एक आदर्श ग्रामीण आणि सार्वजनिक आरोग्य कायदा विकसित करावा लागेल आणि आवश्यक असल्यास योग्य वेळी आणि योग्य पातळीवर सुधारणा कराव्या लागतील. आरोग्य कायद्यात जर काही कमकुवत क्षेत्रे असतील तर ती ओळखून ती सध्याच्या गरजांनुसार योग्य ती दुरुस्ती करून सुधारित करावी लागतील.

भारत सरकारकडून महिला सुरक्षिततेसाठी प्रयत्न:

आर्थिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये घेतलेल्या महत्वाच्या उपक्रमांपैकी काही उपक्रम खालील प्रमाणे आहेत.

- सर्व ३६ राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये ११२ एकल आपत्कालीन प्रतिसाद समर्थन प्रणाली कार्यान्वित करण्यात आली आहे.
- ८ शहरांमध्ये प्रकल्प अंमलबजावणीसाठी गृह मंत्रालयाने सुरक्षित शहर प्रकल्पासाठी केंद्रीय मदतीचा भाग म्हणून आतापर्यंत १५७७.७६ कोटी रुपये जारी केले आहेत. प्रकल्प अंमलबजावणीचे निरीक्षण करण्यासाठी राज्ये सुरक्षित शहर अंमलबजावणी देखरेख पोर्टल (SCIM) वापरत आहेत. गृह मंत्रालयाकडून प्रकल्पांचा नियमितपणे आढावा देखील घेतला जातो.
- वेळेवर आणि प्रभावी तपासासाठी राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये क्षमता मजबूत करण्यासाठी, ३० राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये DNA विश्लेषण सुविधा स्थापन करण्यात आली आहे. मंजूर आर्थिक खर्च २५०.५९ कोटी आहे. ₹

- देशाच्या सर्व जिल्ह्यांमध्ये मानव तस्करी विरोधी युनिट्स (AHTU) स्थापन/मजबूत करण्यासाठी राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांनी प्रकल्पाची अंमलबजावणी सुरू केली आहे. देशात एकूण ८२७ AHTU कार्यरत आहेत. मंजूर आर्थिक खर्च ₹११३.७६ कोटी आहे. (राज्ये/केंद्रशासित प्रदेश पोलिस ठाण्यांमध्ये महिला मदत कक्ष (WHDs) स्थापन करत आहेत. आतापर्यंत देशात १३५५७ WHDs स्थापन करण्यात आले आहेत. मंजूर आर्थिक खर्च ₹१६४.०२ कोटी आहे.

परिणाम:

लैंगिकता आणि लिंगभाव यामुळे विविध मनोसामाजिक वाईट परिणाम पुढील प्रमाणे निर्माण झालेले दिसून येतात.

महिलांविरुद्ध गुन्हे:

राष्ट्रीय गुन्हे नोंद ब्युरोने १९९८ मध्ये अहवाल दिला की, वाढ २०१० पर्यंत महिलांवरील गुन्हांचे प्रमाण लोकसंख्या वाढीच्या दरापेक्षा जास्त असेल. पूर्वी, बलात्कार आणि छेडछाडीच्या प्रकरणांशी जोडलेल्या सामाजिक कलंकामुळे पोलिसांकडे अनेक प्रकरणे नोंदवली जात नव्हती. तसेच राष्ट्रीय गुन्हे नोंद ब्युरो २०२४ अहवालामध्ये असे दिसून येते की भारतातील महिलांविरुद्ध गुन्हांचे दरात वाढ दिसून आली आहे. बलात्काराच्या प्रकरणांमध्ये मागील वर्षाच्या तुलनेत १.१ टक्क्यांनी वाढ झाली आहे आणि अपहरणाच्या घटनांमध्ये ५.१ टक्क्याने वाढ झाली आहे. एकंदरीत पोलिसांच्या नोंदींमध्ये भारतात महिलांविरुद्ध गुन्हांचे प्रमाण जास्त असल्याचे दिसून येते. अधिकृत आकडेवारी दर्शवते की महिलांवरील गुन्हांच्या संख्येत वाढ झाली आहे.

लैंगिक छळ:

१९९० मध्ये नोंदवलेल्या महिलांवरील एकूण गुन्हांपैकी निम्मे गुन्हे कामाच्या ठिकाणी छेडछाड आणि छेडछाडीशी संबंधित होते. इव्ह टीजिंग हा पुरुषांकडून महिलांचा लैंगिक छळ किंवा छेडछाडीसाठी वापरला जाणारा शब्दप्रयोग आहे. अनेक कार्यकर्ते महिलांवरील लैंगिक छेडछाडीच्या वाढत्या घटनांना "पाश्चात्य संस्कृती" च्या प्रभावला जबाबदार धरतात. १९८७ मध्ये, जाहिरातींद्वारे किंवा प्रकाशने, लेखन, चित्रे, व्यक्तिरेखा किंवा इतर कोणत्याही प्रकारे महिलांचे असभ्य प्रतिनिधित्व प्रतिबंधित करण्यासाठी "द इन्डिसेंट रिप्रेझेंटेशन ऑफ विमेन (प्रोहिबिशन) कायदा" मंजूर करण्यात आला.

१९९७ मध्ये, एका ऐतिहासिक निकालात, भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाने कामाच्या ठिकाणी महिलांच्या लैंगिक छळाविरुद्ध कडक भूमिका घेतली. न्यायालयाने तक्रारी रोखण्यासाठी आणि त्यांचे निवारण करण्यासाठी तपशीलवार मार्गदर्शक तत्त्वे देखील निश्चित केली. त्यानंतर राष्ट्रीय महिला आयोगाने या मार्गदर्शक तत्त्वांना नियोक्त्यांसाठी आचारसंहितेमध्ये विस्तारित केले.

महिला आरोग्य:

भारतात आज महिलांचे सरासरी आयुर्मान अनेक देशांच्या तुलनेत कमी झालेले आहे, परंतु गेल्या काही वर्षांत त्यात हळूहळू सुधारणा होताना दिसून आली आहे. अनेक कुटुंबांमध्ये, विशेषतः ग्रामीण कुटुंबांमध्ये, मुली आणि महिलांना कुटुंबातच पौष्टिक भेदभावाचा सामना करावा लागतो आणि त्यामुळे त्या अशक्त आणि कुपोषित असतात.

भारतात माता मृत्युदर जगात दुसऱ्या क्रमांकावर आहे. देशातील केवळ 42% जन्म आरोग्य व्यावसायिकांच्या देखरेखीखाली होतात. बहुतेक महिला कुटुंबातील अशा महिलांच्या मदतीने प्रसूती

करतात ज्यांच्याकडे आईचे जीवन वाचवण्यासाठी कौशल्ये आणि संसाधने नसतात. UNDP मानव विकास अहवाल (1997) नुसार, 88% गर्भवती महिला (वय 15-49) अशक्तपणाने ग्रस्त असल्याचे आढळून आले.

कुटुंब नियोजन:

भारताच्या ग्रामीण भागातील सरासरी महिलेचे तिच्या पुनरुत्पादन क्षमतेवर फारसे नियंत्रण नसते. महिलांना, विशेषतः ग्रामीण भागातील महिलांना, गर्भनिरोधकाच्या सुरक्षित आणि स्वयं-नियंत्रित पद्धती उपलब्ध नाहीत. सार्वजनिक आरोग्य व्यवस्था नसबंदीसारख्या कायमस्वरूपी पद्धती किंवा आययूडीसारख्या दीर्घकालीन पद्धतींवर भर देते ज्यांना फॉलो-अपची आवश्यकता नसते. एकूण गर्भनिरोधकाच्या पेक्षा ७५% पेक्षा जास्त नसबंदी आहे, तर सर्व नसबंदीपैकी जवळजवळ ९५% महिला नसबंदी आहे.

लिंग गुणोत्तर:

भारतात लिंग गुणोत्तर अत्यंत विसंगत आहे याचे कारण लिंग निवडक गर्भपात आहे ज्यामुळे दरवर्षी अंदाजे दहा लाख बाळ मुलींचा मृत्यू होतो. सरकारने म्हटले आहे की २०११ मध्ये भारतात तीस लाख मुलींची कमतरता आहे आणि १९८१ च्या तुलनेत आता प्रति १,००० मुलांमागे ४८ मुली कमी आहेत.

स्वच्छता:

२०११ मध्ये भारतातील सर्वात मोठे शहर मुंबईत "लघवी करण्याचा अधिकार" (माध्यमांनी म्हटले आहे तसे) मोहीम सुरू झाली. या प्रथेविरुद्ध नियम असूनही, मुंबईत लघवी करण्यासाठी पैसे द्यावे लागतात. शेतात लघवी करताना महिलांवर लैंगिक अत्याचार देखील झाले आहेत. अशाप्रकारे, स्थानिक सरकारने महिलांना लघवी करण्यासाठी शुल्क आकारणे थांबवावे, अधिक शौचालये बांधावीत, त्यांना स्वच्छ ठेवावे, सॅनिटरी नॅपकिन्स आणि कचराकुंडी द्यावी आणि महिला मदतनीस नियुक्त करावेत या त्यांच्या मागण्यांना पाठिंबा देणाऱ्या कार्यकर्त्यांनी ५०,००० हून अधिक स्वाक्षऱ्या गोळा केल्या आहेत. प्रतिसादात, शहरातील अधिकाऱ्यांनी मुंबईत महिलांसाठी शेकडो सार्वजनिक शौचालये बांधण्यास सहमती दर्शविली आहे आणि काही स्थानिक आमदार आता त्यांच्या प्रत्येक जिल्ह्यात महिलांसाठी शौचालये बांधण्याचे आश्वासन देत आहेत.

हुंडा:

भारत सरकारने १९६१ मध्ये, हुंडा प्रतिबंध कायदा संमत केला, ज्यामुळे लग्नात हुंडा मागणे बेकायदेशीर ठरले. तथापि, हुंडा संबंधित घरगुती हिंसाचार, आत्महत्या आणि खून यासारख्या अनेक घटना नोंदवल्या गेल्या आहेत. १९८० च्या दशकात अशा असंख्य घटना नोंदवल्या गेल्या.

१९८५ मध्ये, हुंडा प्रतिबंध (वधू आणि वराला भेटवस्तूंच्या यादीची देखभाल) नियम तयार करण्यात आले. या नियमांनुसार, लग्नाच्या वेळी वधू आणि वराला दिलेल्या भेटवस्तूंची स्वाक्षरी केलेली यादी राखली पाहिजे. यादीमध्ये प्रत्येक भेटवस्तूचे थोडक्यात वर्णन, त्याची अंदाजे किंमत, भेटवस्तू देणाऱ्याचे नाव आणि त्या व्यक्तीशी त्याचे/तिचे नाते असावे. तथापि, असे नियम फारसे अंमलात आणले जात नाहीत. १९९७ च्या एका अहवालात असा दावा करण्यात आला आहे की दरवर्षी किमान ५,००० महिला हुंड्यामुळे मृत्युमुखी पडतात आणि दररोज किमान एक उझन महिला 'स्वयंपाकघरातील आगीत' मरतात, ज्याला हेतुपुरस्सर मानले जाते. यासाठी "वधू जाळणे" हा शब्द वापरला जातो आणि भारतातच त्यावर टीका केली जाते. शहरी सुशिक्षित लोकांमध्ये, अशा हुंड्यावरील अत्याचारात लक्षणीय घट झाली आहे.

बालविवाहः

भारतात पारंपारिकपणे बालविवाह प्रचलित आहे आणि आजही चालू आहे. ऐतिहासिकदृष्ट्या, तरुण मुली तारुण्यापर्यंत त्यांच्या पालकांसोबत राहत असत. पूर्वी, बालविधवांना खूप यातना, मुंडण, एकटेपणाचे जीवन आणि समाजाकडून त्यांना दूर ठेवण्यात येत असे. जरी १८६० मध्ये बालविवाह बेकायदेशीर ठरवण्यात आला असला तरी, ती अजूनही एक सामान्य प्रथा आहे.

युनिसेफच्या "स्टेट ऑफ द वर्ल्ड्स चिल्ड्रन-२००९" अहवालानुसार, भारतातील २०-२४ वयोगटातील ४७% महिलांचे लग्न १८ वर्षांच्या कायदेशीर वयाच्या आधी झाले होते, तर ५६% ग्रामीण भागात होतात. अहवालात असेही दिसून आले आहे की जगातील ४०% बालविवाह भारतात होतात.

स्त्रीभ्रूणहत्या आणि लिंग निवडक गर्भपातः

भारतात पुरुषचे प्रमाण जास्त आहे, याचे मुख्य कारण म्हणजे प्रौढत्वापर्यंत पोहोचण्यापूर्वीच अनेक महिलांचा मृत्यू होतो. भारतातील आदिवासी समुदायांमध्ये उत्पन्न, साक्षरता आणि आरोग्य सुविधांचे प्रमाण खूपच कमी असूनही. म्हणूनच अनेक तज्ञांनी असे सुचवले आहे की, भारतातील पुरुषी लिंग प्रमाण जास्त असल्याने स्त्रीभ्रूणहत्या आणि लिंग निवडक गर्भपात होऊ शकतो. आई आणि बाळाच्या काळजीमध्ये अल्ट्रासाउंड स्कॅन ही एक मोठी झेप आहे आणि ते पोर्टेबल झाल्यामुळे, हे फायदे ग्रामीण लोकसंख्येपर्यंत पोहोचले आहेत. तथापि, अल्ट्रासाउंड स्कॅन अनेकदा बाळाचे लिंग उघड करू शकतात, ज्यामुळे गर्भवती महिलांना स्त्रीभ्रूण गर्भपात करण्याचा आणि पुन्हा मुलासाठी प्रयत्न करण्याचा निर्णय घेता येतो. ही पद्धत सहसा पुरुष आणि महिला मुलांच्या जन्माच्या प्रमाणात बदल होण्याचे मुख्य कारण मानली जाते. १९९४ मध्ये भारत सरकारने एक कायदा केला ज्यामध्ये महिला किंवा त्यांच्या कुटुंबियांना अल्ट्रासाउंड स्कॅन (किंवा ती माहिती देणारी इतर कोणतीही चाचणी) नंतर बाळाचे लिंग विचारण्यास मनाई होती आणि डॉक्टर किंवा इतर कोणत्याही कर्मचाऱ्यांना ती माहिती देण्यास स्पष्टपणे मनाई होती. तथापि, प्रत्यक्षात या कायद्याकडे (हुंडा देण्यास मनाई करणाऱ्या कायद्याप्रमाणे) मोठ्या प्रमाणात दुर्लक्ष केले जाते आणि स्त्री भ्रूणांवर गर्भपाताचे प्रमाण अजूनही जास्त आहे आणि जन्माच्या वेळी लिंग गुणोत्तर आणखी वाईट होत चालले आहे.

ग्रामीण भागात स्त्री भ्रूणहत्या अजूनही प्रचलित आहे. कधीकधी दुर्लक्ष करून ही भ्रूणहत्या होत असते, उदाहरणार्थ कुटुंबे गंभीर औषधांवर पैसे खर्च करू शकत नाहीत किंवा आजारी मुलीची काळजी घेण्यास नकार देऊन हुंडा परंपरेचा गैरवापर हे भारतात लिंग-निवडक गर्भपात आणि स्त्री भ्रूणहत्याचे एक मुख्य कारण आहे.

अॅसिड फेकणेः

थॉमस रॉयटर्स फाउंडेशनच्या सर्वेक्षणात असे म्हटले आहे की भारत हा महिलांसाठी राहण्यासाठी जगातील चौथ्या क्रमांकाचा सर्वात धोकादायक ठिकाण आहे. [52] कारण कोणत्याही वर्ग, जात किंवा पंथ आणि धर्माच्या महिला या क्रूर प्रकारच्या हिंसाचार आणि विद्रोहीकरणाच्या बळी पडू शकतात, हा एक पूर्वनियोजित गुन्हा आहे ज्याचा उद्देश तिला कायमचे मारणे किंवा अपंग करणे आणि तिला तिच्या जागी ठेवण्यासाठी धडा म्हणून काम करणे आहे. भारतात, पुरुषाच्या लग्नाच्या प्रस्तावाला नकार देण्याचे धाडस करणाऱ्या किंवा घटस्फोट मागणाऱ्या महिलांवर अॅसिड हल्ले करणे हा सूड घेण्याचा एक प्रकार आहे.

अॅसिड स्वस्त आणि सहज उपलब्ध आहे आणि स्त्रीचे जीवन नष्ट करण्याचा सर्वात जलद मार्ग आहे. अॅसिड हल्ल्यांचे प्रमाण वाढत आहे.

महिलांच्या तस्करी:

अनैतिक व्यापार प्रतिबंधक कायदा १९५६ मध्ये मंजूर झाला. तथापि, तरुण मुली आणि महिलांच्या तस्करीच्या अनेक घटना नोंदवल्या गेल्या आहेत. या महिलांना वेश्याव्यवसाय, घरगुती काम किंवा बालमजुरीसाठी भाग पाडले जाते. याकरिता बेपत्ता व्यक्ती शोध ही सेवा नागरिकांना त्यांच्या बेपत्ता नातेवाईकांना सापडलेल्या अज्ञात व्यक्ती/अज्ञात मृतदेहांच्या राष्ट्रीय डेटाबेसमधून ऑनलाइन शोधण्याची परवानगी देते.

सूचना व शिफारशी:

सरकार, राष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संस्था, विकास संस्था, महिला चळवळ, मानवाधिकार कार्यकर्ते आणि इतर सर्वांची लिंगभाव लैंगिक हक्कांना खालील प्रकारे पाठिंबा देऊन अधिक कल्याणात योगदान देण्याची महत्त्वाची भूमिका आहे:

१. लोकांच्या जीवनात लिंगभाव आणि लैंगिक हक्कांचे महत्त्व ओळखले पाहिजे. लैंगिकता ही आरोग्य आणि हिंसाचाराच्या समस्येपेक्षा जास्त व्यापक आहे हे ओळखले पाहिजे. कल्याण आणि आजार, श्रीमंती आणि गरिबी, एकात्मता आणि सीमांतीकरण संघर्षांमध्ये लिंगभाव लैंगिकतेचे महत्त्व यांच्याशी असलेले परस्परसंबंध ओळखले पाहिजे. लिंगभावसाठी समावेशक, लिंगनिहाय आणि सकारात्मक दृष्टिकोन स्वीकारले पाहिजे.

२. वेगवेगळ्या लिंगभाव समस्यांमधील दुवे ओळखले पाहिजे. लिंगभाव ला आव्हान देणाऱ्या वंश, वर्ग आणि सत्तेच्या इतर संरचनेला एकात्मिक दृष्टिकोनाला प्रोत्साहन दिले पाहिजे.

३. विविध गटांमधील युतींना पाठिंबा देऊन आणि त्याच वेळी या गटांमधील आणि त्यांच्यातील लिंगभाव आणि इतर असमानतेला आव्हान देऊन समावेशक लिंगभाव हक्क चळवळींसाठी ताकद निर्माण करावे.

४. सर्वांसाठी खुले असलेल्या हक्कांसाठी समावेशक आणि लिंगभाव आधारित दृष्टिकोन घ्यावे. लिंगभाव असमानतेमुळे त्यांचे हक्क नाकारल्या जाऊ शकतात अशा महिला, ट्रान्सजेंडर ज्यांचे अस्तित्वच दुर्लक्षित केले जाऊ शकते आणि सरळ पुरुष ज्यांना या अधिकारांची आवश्यकता नाही असे गृहीत धरले जाऊ शकते कारण त्यांना आधीच सर्व काही आहे.

५. हिंसाचारापासून मुक्त होण्याच्या अधिकारांच्या पलीकडे जावे, लिंगभाव सकारात्मक अधिकारांना आणि आनंदाच्या अधिकारांना देखील समर्थन द्यावे.

६. आधीच होत असलेल्या रोमांचक लिंगभाव उपक्रमांपासून प्रेरणा घ्यावे आणि लैंगिक आणि पुनरुत्पादक आरोग्य सेवांमध्ये प्रवेशासह लैंगिक आरोग्याचे सर्वोच्च साध्य करण्यायोग्य केले जाऊ शकते.

लिंगभाव समानतेसाठी समाजकार्य हस्तक्षेप -

खालील मुद्द्यांवर लिंगभाव मानकसाठी समाजकार्य कर्ता हस्तक्षेप करू शकतो;

- लिंगभाव समानतेची चळवळ उभी करणे.
- लिंगभाव आणि विकास (GAD) ही एक प्रमुख जागतिक रणनीती आहे त्याला प्रोत्साहन देणे.
- लिंगभाव समानतेचा पाठपुरावा करून लिंगभाव - सकारात्मक प्रतिसाद देणारा समाज निर्माण करणे.

- लिंगभाव व लैंगिकतेशी संबंधित माहिती शोधून, प्राप्त करून अशीलांना पुरविणे लिंगभाव व लैंगिकता शिक्षण देणे.
- आरोग्य सेवा व आरोग्य सेवा योजनेची माहिती उपलब्ध करून देणे; शारीरिक सचोटीचा आदर करणे.
- त्यांचा योग्य जोडीदार निवडणे; संमतीने विवाह ठरवणे; युगलाच्या संमतीने लैंगिक संबंध प्रस्थापित करणे पती-पत्नीचे देखील संमतीने लैंगिक संबंध केले जाऊ शकते.
- लिंगभाव व लैंगिकदृष्ट्या सक्रिय राहण्याचा निर्णय घ्यावे.
- मुले जन्माला घालावीत की नाही आणि केव्हा, हे सहमतीने ठरवणे.
- सर्वांसाठी खुले असलेल्या लिंगभाव हक्कांसाठी समावेशक आणि लिंगनिहाय दृष्टिकोन ठेवणे
- समाधानकारक, सुरक्षित आणि आनंददायी लिंगभाव व लैंगिक जीवनाचा पाठपुरावा करणे.

निष्कर्ष

देशाला एक आदर्श लिंगभाव कायदा विकसित करावा लागेल आणि आवश्यक असल्यास योग्य वेळी आणि योग्य पातळीवर सुधारणा कराव्या लागतील. लिंगभाव व लैंगिकता हा लोकांच्या जीवनाचा एक महत्त्वाचा भाग आहे. स्त्रीवादी चळवळी तसेच समलिंगी, उभयलिंगी व परलिंगीसाठीच्या चळवळी आकार घेत आहे. यामध्ये बरेचसे संशोधन हे लैंगिकतेचा अर्थ शोधण्यावर होते. लिंगभाव, लैंगिकता आणि पुनरुत्पादन यांसाठी एकत्र येणे या संकल्पना प्रत्येक संस्कृती अनुरूप वेगवेगळ्या होत. लिंगभाव व लैंगिकता या मुद्द्यांवर मार्गदर्शन आणि सल्ल्यासाठी समाजकार्य कर्ताची महत्त्वाची समुपदेशकाची भूमिका पार पाडाव्या लागतील.

संदर्भ

- Lakshmipathi Raju (et al.), (2007), Challenges and Strategies, Ram Kumar; Education through Changing Attitudes.
- लोटे रा. (२००३), भारतीय समाज आणि सामाजिक समस्या नागपूर पिंपळापुरे आणि कंपनी.
- मेहेंदळे, य. श्री., (१९६९), मानवशास्त्र (सामाजिक व संस्कृतिक), पुणे.
- Prithi, Raj Kumar; Rameshwari Devi and Romila Prithi (2001). Status and Place of Women in Ancient, Medieval and Modern Times. Vedam Books.
- Retrieved July 24, 2017 from <http://www.hrw.org/campaigns/icc/iccwomen.htm>
- Retrieved March 11, 2025 from https://www.mha.gov.in/sites/default/files/AnnualReport_27122024.pdf